

УДК 338.246.025

С. В. Корнієвський, аспірант кафедри економіки та регіональної економічної політики
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИК ЇЇ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Розглядаються питання впливу нормативно-правового забезпечення на формування та реалізацію економічної політики в умовах трансформаційних змін. Проаналізовано нормативно-правові акти, прийняті в цій сфері органами державної влади. У висновках наголошується на необхідності створення єдиної, консолідованої, комплексної, збалансованої політики економічного розвитку і розроблення відповідних інструментів її реалізації.

Ключові слова: економічна політика; структурна політика; соціальна політика; інвестиційна політика; регіональна політика.

The issues of impact of normative-legal support on the development and implementation of economic policy in the period of transformational changes are considered. Analyzed the normative-legal acts, that have been adopted in this area by public authorities. In conclusions emphasizes on the necessity to create a single, consolidated, comprehensive, balanced economic development policy and the development of appropriate tools for its implementation.

Key words: economic policy; structural policy; social policy; investment policy; regional policy.

Постановка проблеми (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями). В останні часи посилюється вагомість дотримання основного стратегічного завдання національного соціально-економічного розвитку: формування в країні ефективної конкурентоспроможної економіки як чинника зростання добробуту населення і підґрунтя для реалізації цілей європейської інтеграції України. Її появі має передувати обґрунтована, інноваційно спрямована економічна політика держави та оцінювання нормативно-правового забезпечення ефективності економічної політики держави. Відповіді на поставлені питання дадуть уявлення про нові можливості підвищення ефективності економічної політики держави як чинника економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття). Проблеми формування та реалізації економічної політики в Україні досліджують такі науковці, як А. С. Бебело, П. Ю. Беленький, О. О. Беляєв, А. С. Гальчинський, М. І. Диба, М. І. Долішній, В. М. Ємець, Я. А. Жаліло, С. М. Злупко, С. В. Мочерний, С. М. Чистов. Серед іноземних дослідників економічної політики слід виокремити Е. Аткінсона, М. Вебера, В. Ойкена та ін. Але численні розробки категорій "політика", "економічна політика" спрямовувалися переважно на дослідження сутності цього феномена, його місця й ролі в розвитку економічних наук, змісту й призначення, складових елементів, їх взаємозв'язків. Питанням інституційно-правового

© С. В. Корнієвський, 2013

та організаційно-управлінського забезпечення й оцінки ефективності реалізації політики приділяється значно менше уваги, що не дозволяє формувати дійові механізми її підтримки та реалізації.

Мета статті (формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає у визначенні ролі нормативно-правового забезпечення для ефективної реалізації економічної політики в умовах трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів). При визначенні сутності економічної політики переважна більшість науковців ототожнює економічну політику з державним регулюванням економіки. Наприклад, В. Ойкен [1] визначає економічну політику як сукупність державних заходів впливу на економічні процеси. Е. Аткинсон та Дж. Стігліц [2] вважають, що першою функцією держави є встановлення та впровадження в життя правил економічної гри. На думку С. В. Мочерного, економічна політика – це комплекс економічних цілей і заходів держави та уряду, які забезпечують виконання довготермінових (стратегічних) та короткотермінових (тактичних) завдань розвитку економічної системи відповідно до інтересів країни, втілюється в економічній програмі. Економічна політика базується на теоретико-методологічних засадах економічної теорії, насамперед політичної економії, на основі пізнання об'єктивних економічних законів, потреб, інтересів і цілей різних економічних суб'єктів. Основні елементи економічної політики такі: фінансово-кредитна, бюджетна, науково-технічна, структурна, соціальна, інвестиційна, аграрна, регіональна, зовнішньоекономічна політика [3].

Можна сказати, що економічна політика – це частина політики країни, яка відображається в сукупності дій і заходів з боку органів державної влади і державного управління щодо впливу на економіку згідно із соціально-економічною природою даного суспільства. Економічна політика пов'язана з економічним розвитком та розвитком інших сфер життя.

Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що економічну політику слід розглядати як визначене та погоджене державою уявлення про економічний напрям і бажаний рівень розвитку шляхом досягнення затверджених цілей та завдань, які для своєї реалізації потребують цілеспрямованих стратегій, планів, заходів та дій.

Як вважає науковець О. Л. Валевський, головне у здійсненні політики – це визначення суті проблеми, розв'язання якої потребує втручання державних органів влади. Прийняттю політичних рішень має передувати обговорення всіх обставин проблеми, причин її виникнення, оптимальних варіантів її розв'язання, можливих позитивних і негативних наслідків прийняття того чи іншого рішення. Адміністративна робота в такому контексті є реалізацією прийнятого політичного рішення. А відтак адміністративна діяльність органів державної влади, пов'язана з інструментальною складовою здійснення певної політики, має бути чітко регламентована відповідними нормами.

Обґрунтоване й раціональне політичне рішення характеризується тим, що суб'єктові політики доводиться обирати найбільш оптимальний варіант із кількох альтернатив. Рішення завжди має ґрунтуватися на чітко окресленому та регламентованому порядку подолання проблем. Політична складова потребує спрямованості на встановлення нових форм адміністративної діяльності державних органів. Адміністративна система має бути побудована так, щоб максимально сприяти реалізації прийнятого політичного рішення [4, 151].

Слід зазначити, ще до здобуття Україною незалежності законодавці приділяли велику увагу економічній політиці держави. Так, у 1990 р. прийнято Закон “Про економічну самостійність Української РСР” [5]. У ньому визначається, що забезпечення економічної самостійності – необхідна умова державного суверенітету України. Українська РСР самостійно визначає економічний статус і стратегію соціально-економічного розвитку в інтересах

народу України, здійснює управління економічними процесами з метою відродження і всебічного розвитку соціальної та культурної сфери, задоволення потреб громадян у матеріальних, соціальних і духовних благах, охорони навколишнього середовища, визначає структуру народного господарства, пріоритетні напрями господарської діяльності, форми й методи господарювання та управління суспільним виробництвом, здійснює фінансово-бюджетну, грошово-кредитну, цінову, інвестиційну, науково-технічну і зовнішньоекономічну політику. Економічна самостійність Української РСР мала забезпечити умови життя народу України, гідні сучасної цивілізації, задоволення його соціальних і культурних запитів, підпорядкування суспільного виробництва потребам та інтересам людини, умови для вільної творчої праці й самоствердження особи, а також соціальну захищеність кожного громадянина України, зростання національного багатства, розвиток науки, досягнення передового технологічного рівня виробництва, підвищення престижу підприємливості та сумлінної праці, рівні можливості вільного культурного, духовного та інтелектуального розвитку всіх громадян, які проживають на території республіки, досягнення екологічної безпеки, здорові й безпечні умови життя і праці.

У зв'язку з прийняттям Верховною Радою Акта проголошення незалежності України Кабінет Міністрів України підготував "Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності", їх затвердила відповідною постановою Верховна Рада України [6]. У постанові зазначалося: впродовж останніх десятиріч економічна політика в Україні формувалася без урахування об'єктивних потреб та інтересів її народу, належної оцінки регіональних умов та екологічних можливостей окремих районів. Унаслідок цього в країні склалася негармонійна, деформована, позбавлена внутрішніх імпульсів для свого розвитку структура економіки. Тому головними напрямками економічної політики України було визначено докорінну структурну перебудову народного господарства, кардинальні зміни в інвестиційній діяльності, роздержавлення і приватизацію власності та демонополізацію виробництва, розвиток інфраструктури ринку, аграрну та фінансову реформи.

Незважаючи на проголошені пріоритети економічного розвитку, задекларовані в економічній політиці, високий науково-технічний рівень господарського комплексу країни, багаті земельні ресурси та велику працездатність народу, в економіці України стали спостерігатися кризові явища, які набули масштабів та характеру системності. У цих умовах 15 червня 1994 р. Верховна Рада України прийняла постанову "Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період" [7], де зазначалося, що загрозлива глибина кризи потребує від держави управління основними економічними процесами в країні, а основними важелями державного регулювання економікою названо:

- ціноутворення;
- фінансово-кредитну політику (податкову, кредитну, бюджетну, валютну);
- політику заробітної плати;
- інвестиційне регулювання;
- науково-технічну політику;
- зовнішньоекономічну діяльність.

Завдяки запровадженим заходам упродовж 1994–1999 рр. в економіці відбулися глибокі якісні зміни. Сформовано основні атрибути національної економіки: грошову, фінансову, платіжну, податкову, митну, банківську та інші системи, що у своїй сукупності визначили економічну інфраструктуру нашої держави. Вагомим здобутком стало проведення в 1996 р. грошової реформи, забезпечення відносної валютної стабілізації. У людей сформувалася повага до національної грошової одиниці. Це був надзвичайно вагомий чинник не лише утвердження нових економічних відносин, але й зміцнення державності України.

Виконано й інші, визначальні за своєю суттю завдання трансформаційного періоду: сформовано базові засади багатокладної економіки, відбувся перелом у реформуванні відносин власності, утвердилися основи ринкової інфраструктури.

Завдяки цим змінам у посланні Президента України до Верховної Ради України за 2000 р. “Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 роки” [8] проголошено курс на соціальну переорієнтацію економічної політики як основну мету здійснюваних реформ. Мовилося про безпосереднє втілення в життя завдань, що визначають довгострокову стратегію соціально-економічного розвитку держави, розбудову в Україні ефективної соціально орієнтованої ринкової економіки. У попередній період за умов глибокої економічної скрути, коли криза поглинала всі фінансові ресурси суспільства, реалізація такої політики була неможливою. У зазначеному контексті розглянуто основні пріоритети стратегії економічного й соціального розвитку України на 2000–2004 рр. Серед пріоритетів можна назвати утвердження механізмів, які мають забезпечити надійні гарантії не лише остаточної стабілізації економіки, але й утворення необхідних передумов для її прискореного зростання. Мали бути задіяні також соціальні чинники економічного зростання, які визнавалися домінуючими у структурі економічного зростання. Особливого значення почало набувати підвищення ефективності використання трудового потенціалу та зростання продуктивності праці. З’явилося розуміння того, що головним чинником сталого економічного розвитку може бути лише зростання інтелектуального потенціалу нації та науково-технологічні інновації, застосування яких здатне суттєво змінити обсяги та якість виробництва й споживання.

Наступним важливим документом стала Стратегія економічного й соціального розвитку України на 2004–2015 рр. “Шляхом європейської інтеграції” [9], розроблена у 2004 р. під керівництвом Уряду України. Стратегією було визначено основні пріоритети для України на 2004–2015 рр., серед яких: створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі, забезпечення сталого економічного розвитку, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальна переорієнтація економічної політики. Згідно з Указом Президента України № 493/2004 від 28 квітня 2004 р. [10] стратегія “Шляхом європейської інтеграції” мала бути врахована під час розроблення проектів державних, регіональних, галузевих, цільових програм економічного й соціального розвитку.

Після зміни політичного керівництва держави на початку 2005 р. відбулись і певні зміни у сфері економічної політики. У Програмі діяльності Кабінету Міністрів України “Назустріч людям” [11] йшлося про підвищення ролі бюджету як головного інструменту державної економічної політики. Однак в умовах політичної нестабільності та протистояння між політичними силами й найвищим керівництвом держави здійснити накреслені заходи виявилось вкрай проблематично. Ситуація погіршилась під впливом світової економічної кризи 2008 р.

У цих умовах новообраний Президент України В. Ф. Янукович оголосив нові напрями економічної політики [12]. Ці напрями передбачали: стійке економічне зростання, що потребує комплексних заходів стабілізації державного бюджету; реформи податкової системи; прискореного розвитку фінансового сектора; реформи міжбюджетних відносин; реформи державних фінансів шляхом посилення зв’язку між фіскальною та соціально-економічною політикою держави; упровадження середньострокового бюджетного планування; прийняття законів, що чітко визначають засади політики запозичень, які гарантують фінансову безпеку України; припинення хибної практики “проїдання” бюджетних коштів, вони повинні максимально спрямовуватися на пріоритетні інвестиційні проекти й соціальні реформи. Посилення контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, запровадження

програмно-цільового методу планування бюджетів усіх рівнів, упровадження комплексної системи управління державними фінансами та внутрішнього аудиту відповідно до стандартів ЄС і розширення економічних повноважень регіонів.

На виконання поставлених завдань Комітетом з економічних реформ розроблено Програму економічних реформ на 2010–2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [13]. Реформи спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої та конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної та ефективної системи державного управління, зрештою – на підвищення добробуту українських громадян.

Програма охоплює широкий набір стратегічних перетворень за п’ятьма напрямками:

- 1) створення базових передумов економічного зростання;
- 2) формування режиму максимального сприяння бізнесу;
- 3) модернізація інфраструктури й базових секторів, а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі. Перехід від дотацій до самоокупності виробництва й соціальних послуг;
- 4) збереження й розвиток людського й соціального капіталу;
- 5) підвищення ефективності державного управління.

За цими напрямками започатковано 21 реформу. У контексті виконання Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. Уряд забезпечує реалізацію затверджених указами Президента України щорічних Національних планів дій щодо впровадження зазначеної Програми. Так, Указом Президента України від 12.03.2013 р. № 128/2013 затверджено Національний план дій на 2013 р. [14], встановлено цілі на виконання Програми, зміст завдань і заходів для їх досягнення, індикатори досягнення, відповідальні виконавці, терміни виконання.

На думку Я. А. Жаліла, ознаками посилення політизації дій держави у сфері економічної політики слід вважати:

– підпорядкування заходів економічної політики потребам досягнення поточних, часто суто політичних, цілей, що ускладнює прийняття об’єктивних рішень у сфері економічної політики через протистояння політичних сил у Верховній Раді та конфлікти між гілками влади;

– перетворення встановлення й забезпечення соціальних нормативів на предмет політичних змагань, що перешкоджає коректному визначенню економічної обґрунтованості їх розмірів, перебудові системи соціального захисту, збалансуванню завдань соціального захисту та економічного розвитку в бюджетній політиці;

– політизацію процесу визначення розмірів мінімальної заробітної плати, що перешкоджає становленню дієздатного ринку праці, встановленню коректного зв’язку оплати праці з її продуктивністю, подоланню невиправданої міжгалузевої та міжкваліфікаційної диференціації, деформує соціальний діалог між роботодавцями та профспілками;

– перетворення політики ціноутворення на ринках природних монополій на інструмент політичної конкуренції, що перешкоджає встановленню економічно виважених норм діяльності підприємств цієї сфери, заважає їх структурній модернізації, посилює загрози техногенній безпеці.

Політизація дій у сфері економічної політики різко скорочує реальний стратегічний горизонт діяльності уряду. За таких умов, хоча уряд і працює над низкою стратегічних програм, ці програми вже не можуть сприйматися суб’єктами господарювання як основа для формування раціональних очікувань, оскільки власне термін діяльності уряду, так само як і пріоритети діяльності його найімовірніших наступників, залишаються вельми невизначеними. Відтак економічна політика де-факто виявляється зупиненою переважно на рівні малоефективного

та вразливого до корпоративних впливів “ручного керування”. Створюється ситуація стратегічної пасивності влади в економічній сфері, яка зумовлює подальше загострення структурних диспропорцій, падіння рівня конкурентоспроможності національної економіки та зберігає джерела перманентної соціально-політичної нестабільності. Високий рівень політичного протистояння перешкоджає економічним реформам та економічній консолідації, тим часом незавершеність реформ і фрагментація соціальної та політико-економічної структури відтворюють соціальне підґрунтя для гострого політичного протистояння.

Політизація дій у сфері економічної політики держави гальмує розвиток середнього і малого бізнесу, значно деформує приватні стратегії суб’єктів господарювання, посилює недовіру до влади й очікувані суб’єктами господарювання втрати від політичних ризиків. Ці ризики позначаються на зниженні інвестиційної привабливості економіки і не стимулюють активність вітчизняних і зарубіжних інвесторів, звужують горизонти стратегічного планування компаній, створюють умови спекулятивних видів діяльності [15, 155–157].

Вищезазначене свідчить, що формування й реалізація державної та економічної політики як її головного напрямку відбувається шляхом прийняття та виконання державно-управлінських рішень. За формами реалізації ці рішення можна класифікувати на нормативно-правові, програмно-цільові, та організаційно-розпорядчі [16, 24].

Найбільший вплив на якість і дієвість економічної політики мають державно-політичні рішення, що вважаються важливою ланкою ланцюга: держава → державна влада → державно-політичні відносини → державна політика → державно-політичні рішення → державно-владні дії → суспільство [17, 298]. Як наслідок зміст економічної політики та її реалізація стають невіддільними від політики держави, еволюціонують разом з нею в процесі прийняття і здійснення державних рішень.

За розвитком державно-управлінських рішень еволюційний шлях формування економічної політики в Україні можна поділити на такі етапи:

1. Етап становлення політики. Характеризується відсутністю законів та інших нормативно-правових актів, традиційних підходів. Не визначено чинники впливу, вони не враховуються в політиці, остаточно не визначено суб’єктів політики, не відокремлено її складові тощо.

2. Етап диференціації (відокремлення) складових політики. З’являється стабільність змісту, відбувається формування політики як цілісності (вона стає цілеспрямованою, формуються більш конкретні цілі, напрями реалізації, визначаються методичні засади, створюється ієрархія рівнів реалізації політики). На цьому етапі зміст політики починають відображати в стратегіях і планах розвитку. Цей етап продовжує попередній за призначенням політики, але поглиблює її, конкретизує й розкриває як явище.

3. Етап, що суттєво розширює комунікативний інформаційно-аналітичний простір політики, відокремлює субординаційність її складових, формулює рівні керованості й регулювання, довгостроковий період розробки. Здійснюються заходи для забезпечення досягнення цілей політики, зростає статус і вплив політики на процеси економічного розвитку. Політика стає вагомим важелем управління економічною безпекою держави.

4. Інтеграційний етап економічної політики. Охоплює численні вектори розвитку та їх забезпечення, визначаються межі досягнень та економічного зростання. На цьому етапі потрібне глибоке розуміння інтеграційних процесів в економічному житті для подолання проблем інтегрованого забезпечення та управління політикою.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведений аналіз нормативно-правових актів, які безпосередньо впливають на формування й реалізацію економічної політики в Україні, спрямовану на економічну незалежність, дозволяє зробити такі висновки: лише в останні роки підхід до цього вкрай важливого

питання почав набувати комплексності та системності. Але одночасно з позитивним рухом у напрямку ефективних економічних реформ спостерігаються також негативні політичні явища, такі як переважання політики над економікою, що призводить до певних негативних наслідків.

На сучасному етапі розвитку економічна політика України як невід'ємна складова загальнодержавної політики мусить розглядатись як складна цілісність обґрунтованих і сформованих напрямів дій держави на економічне зростання, в якій відображаються всі взаємозалежні аспекти економічного життя країни, спрямовані на її сталий економічний добробут і розвиток.

Заходи державної економічної політики мають урахувувати особливості економіки на кожному ієрархічному рівні (державному, регіональному, місцевому, районному, на рівні окремих територій). Зміст економічної політики має охоплювати всі взаємозалежні вектори економічного розвитку, інтегрувати й об'єднувати їх у системну цілісність у кожній окремій сфері та галузі народногосподарського комплексу країни.

Таким чином, економічна політика в Україні дійшла у своєму розвитку такого стану, коли для підвищення її ефективності дуже важливо створення єдиної, консолідованої, комплексної, збалансованої політики економічного розвитку в кожному територіально відокремленому та економічно самостійному регіоні країни і розроблення відповідних інструментів її реалізації.

Сукупність науково обґрунтованих консолідованих політик економічного розвитку регіонів створить умови для підвищення потенціалу державної економічної політики.

Список використаних джерел:

1. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / Ойкен В. ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1995.
2. Аткинсон Э. Б. Лекции по экономической теории государственного сектора / Э. Б. Аткинсон, Дж. Э. Стиглиц ; пер. с англ. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 832 с.
3. Мочерний С. В. Економічна політика / С. В. Мочерний // Економічна енциклопедія : в 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний]. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – С. 435.
4. Валуєвський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія / О. Л. Валуєвський. – К. : НАДУ, 2007. – 217 с.
5. Про економічну самостійність Української РСР [Електронний ресурс] : Закон України від 03 серпня 1990 р. № 142-ХІІ. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/142-12>.
6. Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 25 жовтня 1991 р. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698%D0%B0-12>.
7. Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 15 червня 1994 р. № 61/94-ВР. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/61/94-vr>.
8. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. [Електронний ресурс] : Послання Президента України до Верховної Ради України за 2000 рік від 23 лютого 2000 р. № 276а/2000. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2000–2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції” / авт. кол. А. С. Гальчинський, В. М. Ємець та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т прогнозування НАН України, М-во економіки та європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
10. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 роки [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 28 квітня 2004 р. № 493/2004. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>.

11. Програма діяльності Кабінету Міністрів “Назустріч людям” [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2005 р. № 115-2005-п. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-05/page>.

12. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013/show/n0003100-10>.

13. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс] : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

14. Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12 березня 2013 р. № 128/2013. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013>.

15. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с., іл.

16. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : [монографія] / В. Д. Бакуменко. – К. : УАДУ, 2000. – 328 с.

17. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / Тертичка В. – К. : Основи, 2002. – 750 с.